

– Nehezen fogom megkedvelni ezt a fiút. Nagyon sima a haja, és vérben forog a szeme.

– Ne veszekedjeteek túl sokat – mondta Marika. – Alapjában véve rendes fiú, majd megszokjátok egymást.

– Lehet, hogy néhányszor szájon vágom a fiúcskát. Tiszteletlenül viselkedik felnőtt emberek előtt. Vasdoronggal hadonászik az apja feje fölött.

– Szeretsz engem? – kérdezte Marika.

– Igen. Azt hiszem, tizenhat évvel ezelőtt is szerettelek, de akkor még nem tudtam.

– Esténként nézni fogom az arcodat, és szép álmaim lesznek.

– Én mindig fölbredek, ha az arcomba néznek. Nem baj?

– Nem baj.

Így hát ott maradtam Kopilovics Marikánál, és az elkövetkező néhány esztendőben igen sikeres üzletet bonyolítottunk le Kovalszky Ferencsel.

Kovács István

BÚCSÚ A KÁTRÁNYPAPÍR TETŐS HÁZTÓL

Az út itt Y-ként kettéhasad és ágasába fogja a házat, amelyet mintha az indasövényből sarjadó TV-antenna reteszelné a századfordulóhoz. A kerítés akár a hit szőlőlugasa is lehetne így, hiszen a levézetten túl csak jelképes a termés. Mint erre felé mindenütt, a Nagyboldogasszony-templom oltárán kívül, ahol oly valószínűek a nürnbergi mester faragta fűrtök. De a kátránypapír tetős ház körül a tutajafasor valószínűbb. Akár a temetőben.

Ablakok, amelyek nappalonta megvilágosodnak, s időnként este is. Ha azt hinné az ember, hogy a világ sötéten lakhatatlan. A mezsgyén ide-oda imbolygó kacsák cipzárként nyitják-csukják a konyhakert ágyásait.

A telek háromszögének csúcsában őrtorony: tömör kápolna. Útszéli... – az úttól elkerítve. Bádogtetejű. Három Istenanyával fürkészi a négy világtájat. Hajdan vigyázó felkiáltójelként állt a faluszélen. Azóta elnyelte a város. Egy pont a házzal együtt.

Az udvaron kátránypapírossal letakart farakások. Napról napra több. Innen nézve mintha apró kunyhók volnának. Olyanok, mint kicsiben a nagy. Az egyre szűkülő térben öregember hasogatja nap-

estig a rönköket. Talicskán tolja ide a paradicsomkert kidöntött fáit. Kifogyhatatlan belőlük. (Sok az építkezés.)

Reggelente a padlásajtóban megjelenik egy asszony. A mesében se lehetne öreganyámnak szólítani, mert annál fiatalabb. Még sohasem láttam fölmenni a létrán, de leereszkedni igen: mindig ugyanabban az órában. Kezében mécsesként pirosuló alma.

Fölengedett a tavaszroncsoló fagy. A közöttünk virágzó óriás vadcseresznyefa ma egyszerre hullatta el szirmait. Beleőszült a kátránypapír tetős ház. Az öregember, ügyet se vetve a világra, fejszéjének vad ingamozgásával hasogatja a mind göcsörtösebb időt.

THORVALDSEN SZOBRA

Poniatowski József herceget, a majdani raszyni hőst és lipcsei hősi halottat, a Francia Császárság marsallját és a Varsói Hercegség hadseregének fővezérét csaknem másfél évtizeden át árulónak tartották honfitársai. És utána is sokan. Pedig önfeláldozó, derék katona volt a kezdetek kezdetén is. De hát a származás! Balszerencséjére ugyanis, a megvetett utolsó lengyel király unokaöccse volt, s bácsikája a kultúrában maradandóbbat alkotott, mint a politikában. De Oroszország, Poroszország és Ausztria szorító gyűrűjében legfeljebb az Úristen politizálhatott volna eredményesen.

Tény, hogy József herceg, a Katalin cárnő ellen harcoló lengyel csapatok parancsnoka, 1792 nyarán, a kétségbeesett nagybácsi érzelmi zsarolásától sarokba szorítva, a honi árulók szövetkezésének városán át oldalgott vissza a magánéletbe. Mint egyébként bajtársai közül annyian. De lehetett-e neki, a bűnbaknak az ország felosztásait követő események idején magánélete? A varsóiak még az 1792-es alkotmányvédő háború után tizenhét évvel is árulót kiáltottak, és öklüket rázták rá, amikor a döntő túlérő elől kiméletből és megfontoltan kivonult a vá-

rosból..., hogy pár hónap múlva a hadjárat győztesként térjen oda vissza.

Időnként még ezután is leáruolták, ha az alkalom úgy hozta. Rágalmazásának a tetemét elnyelő Elster folyó vont végleges határt, amelyben Napóleon csillaga is leáldozott.

1818. július 8-án a Lengyel Királyság egyik kormány megbízottja Rómában szerződést írt alá Bertel Thorvaldsennel, hogy, Marcus Aurelius közismert lovas szobrát mintának tekintve, öntse bronzbá József herceg alakját. Arról volt szó, hogy a korszak leghíresebb szobrászművésze örökítse meg a korszak leghíresebb elhunyt lengyel hőisének emlékét. Mert Dąbrowski és Kościuszko akkor még éltek, s a jelek szerint Európára örök béke köszöntött, amelyben nem teremnek hősök, s a hősöknek babérok.

Poniatowski emlékművét I. Sándor orosz cár és lengyel király jóváhagyásával Varsó központjában tervezték felállítani.

Az évtizedeken át Rómában élő és alkotó Thorvaldsen izzig-vérig európai volt, s mint ilyen akár korunk példaképe is lehetne. Öregkorára tért vissza a szülőföldjére dánnak. Az említett szerződés aláírásakor töltötte be a negyvennyolcadik életévét. Poniatowski ötvenhárom éves lett volna. Görgey Artúr éppen féléves volt. Hármuk közül ő élte meg a legmagasabb kort.

Aki Rómában akkoriban megfordult – évi tizenötezer utazóról, turistáról van szó – s valamit adott magára meg a művészetre, az mind kötelességének érezte, hogy tiszteletét tegye a szobrászművészet pápájánál, s ha erszényéből futotta, rendeljen is tőle: szobrot, domborművet vagy érmét.

A mester öt hatalmas műtermében tanítványok, kőfaragók, bronzöntők hada dolgozott. De Thorvaldsen ragaszkodott hozzá, hogy mindegyik, nevével jelzett munkához valóságos köze legyen. Így a megrendelők türelemre és hosszú életre ítéltettek. Akkor is, ha síremlékükről volt szó. Egy angol lord például huszonöt évet várt arra, hogy a szerződésbe foglalt szobrot átvegye. József herceg bronzalakja e vonatkozásban nem döntött rekordot, mert – legalábbis a modellje – tizenegy éven belül elkészült. Sőt a százhatvanöt évvel ezelőtti mai helyére került közismert varsói Kopernikusz-szobrot

a megrendelésétől számított tíz éven belül fel is állították.

A legbiztatóbb ellenkező rekorddal bizonyára Stanisław Borkowski, a jeles történész és geológus dicsekedhetne. Ő 1815/16-ban tett itáliai útja során rendelt márvány domborművet a néhány esztendővel azelőtt elhunyt édesanyja síremlékéhez. A lembergi dominikánus templomban elhelyezett szarkofágját akarta vele még inkább örökkévalóvá tenni. A már 1816-ban helyére került reliefen a halál szárnyas génusza vezeti el a világ iránt már teljesen közönyös asszonyt, akit hiába próbál fia az életnek visszatartani.

A síremlék e része az Orpheuszt, Eurüdikét és Hermészt ábrázoló, Kr. e. V. századi híres görög domborműre emlékeztet. A márvány dermedt fehérsége s az embert eszményivé formáló finom vonalak az időtlenséget jelenítik meg, amelyről nem lehet tudni, hogy bölcsője-e vagy koporsója az örökkévalóságnak.

A Poniatowski-emlékmű modellje csak 1829-ben jutott el Varsóba. A tizenegy éves Görgey Artúrnak hosszú szenvedés után ebben az évben hal meg az édesanyja. Hiába ápolta konok odaadással a fia, nem tudta az életnek visszatartani őt, kit öregkori vallomása szerint a legjobban szeretett e földön. Az asszony sorsába beletörődve követte a halál angyalát, akire majd Görgey képtelen ráakadni a szabadságharc csatáterein.

Mire József herceg lovas szobrát bronza öntik, megszűnik hivatalosan eltűrt hős lenni. 1830 végén, éppen a Poniatowski által is képviselt eszmék jegyében, felkelés tör ki Varsóban, amely a hajdani lengyel-litván állam egy részét lánggra lobbantó függetlenségi háborúvá terebélyesedik. I. Miklós cár csak 1831 őszére tudja a hitszegő lázadást eltiporni. A Bécsi Kongresszuson létrehozott Lengyel Királyság ezt követően már csak nevében létezik. Thorvaldsen lovas szobra egy katonai erődítmény hátsó udvarába kerül.

Szerencsére a mindenható cár büntető keze nem ér el mindenüvé. Így a krakkói székesegyházban 1832-ben leleplezik Thorvaldsen újabb „lengyel” munkáját, Włodzimierz Potocki síremlékét. Ez a halál génuszát fáradt, pihenő ifjúnak ábrázolja. Görgey tizennégy évesen is fáradt felnőtt: beiratják a Bécs melletti tullni utásziskolára.

A Poniatowski-szobor a még oly félreeső helyen, mint a hét lakatra zárt Visztula menti erőd is bántja Miklós cár szemét: 1840-ben elhatározza beolvasztását. Görgey nyolcévi ausztriai távollét után ebben az évben látogathatja meg szülőföldjét. Már hadnagy a magyar testőrségnél. És alig tud magyarul. Szigorú katona, de önmagával szemben a legkíméletlenebb.

A cár csak Varsó helytartójának, Paszkevics nagyhercegnek kérélésére módosítja döntését, s kegyes gesztussal kedves tábornagyának ajándékozza a szobrot. Varsó hercege, Jereván grófja úgy érezhette, hogy hasonlít a szoborra, s ha a lengyelek elfelejtik Poniatowskit, a világ pedig a lengyeleket, még az ő emlékműve is lehet majd. Amelyet Thorvaldsen készített. Akinél annyi honfitársa tanult, hogy egész Pétervár az ő monumentális kézjegyeivel van tele.

Közben 1838 szeptemberében Bertel Thorvaldsen negyvenévi római távollét után végleg hazaköltözik Koppenhágába. Óriási tömeg köszönti a kikötőben: ő Dánia legünnepeltebb hőse. A lehorogonyzó *Rota* nevű királyi fregatt zsúfolásig tele munkáival. 1844. március 24-én Koppenhágában hal meg. Műveit végrendeletileg már 1829-ben szülővárosára hagyta. A Poniatowski-emlékmű modelljét is. Eredetije Paszkevics gomeli palotájának kertjében áll.

Görgey már évek óta a Prágában állomásozó Nádor-huszároknál főhadnagy. Mindinkább eleget van a katonaságból, s 1845-ben kilép a hadseregből. Minden idejét a kémia tudományának szenteli, s a prágai egyetem vegyészeti tanszékén végzett kísérletei során – első nagy sikereként – felfedezi a kókuszolajsavat. Professzora a lembergi egyetem kémia tanszékére akarja tanársegédnek kineveztetni zseniálisnak tartott kedvenc tanítványát...

Európának e szunyókáló térségét is felrázzák a népek tavaszának eseményei. Lemberg városparancsnoka, hogy a lázongó diákokat, tanársegédek és a hűségükben tétova professzorokat megbüntesse, szétlöveti az egyetem könyvtárát, képtárát, levéltárát és kémiai szertárát. A dominikánusok templomát elkerülik a gyújtógránátok.

1848. szeptember 17-én a koppenhágai királyi palota közelében megnyílik a világ első, nyilvánosságának épített életműmúzeuma. Az eredeti művek

mellett Thorvaldsen 800 egész alakos szobor-, mellszobor-, domborműmodelljének ad otthont, de itt helyezik el a művész gazdag könyv-, grafika-, érme- és dokumentumgyűjteményét is.

Görgey honvéd őrnagy, a Tiszán inneni nemzetőrség parancsnoka, ezekben a napokban éppen amiatt panaszkodik miniszterelnökének, hogy a tervezett ötezer nemzetőrből csak hétszázat sikerült táborba gyűjteni, de közülük nincs száz, akire rá lehetne mondani, hogy igazi önkéntes. Ráadásul az egyik megye majdhogynem pucéran küldte kiválasztottjait a seregszervezés színhelyére. Közben az ellenség a főváros felé menetel.

Nyolc hónap múlva Görgey Artúr mint a magyar seregek fővezére az egyik, főhadiszállássá berendezett hegyi villának a teraszáról távcsővel fűrkésként a lángoló királyi palotát és a Budavár erődbástyáit önkéntesen rohamozó zászlóaljait. A tavaszi hadjárat hetedik győzelmét villanásnyira felderült arccal, rövid mondattal nyugtázza: *Éljen a honvéd...*

Pár nappal később Pjotr Vlagyimirovics Alabin, a cári hadsereg IV. hadtestében szolgáló kamcsatkai vadászrezred ezredsegédtisztje lelkes szavakkal veti papírra életre szóló képzőművészeti élményét. Hadteste részt vett a Paszkevics nagyherceg által vezetett orosz hadsereg 1849-es Magyarország elleni hadjáratában. Galíciai átvonulásuk során több napot töltöttek Lembergben. Így Alabin is alaposan körülnézhetett a városban. A dominikánus templomba is eljutott, ahol ráakadt Józefa Dunin-Borkowska asszony szarkofágjára, „Thorvaldsen csodálatosan szép márvány síremlékére”.

Ugyanő ecseteli Budavár bevétele után pontosan két hónappal lázas izgalommal, hogy hadtestének parancsnokságán és a kassai orosz helyőrségi csapatok körében micsoda riadalom támadt. Híre kelt ugyanis annak, hogy Görgey tábornok elhagyta Komáromot, Vácnál megütközött a Paszkevics vezette orosz derékhadddal, s onnan a többszörös túlerőtől északkeletnek szorítva elvonult Kassa felé, hogy feltehetően Tokajon át Debrecenbe jusson. Az oroszok sietve nekiláttak a hadianyagraktárakkal és betegekkkel zsúfolt város kiürítésének.

Alabin beszámolójából arra lehet következtetni, hogy Görgey egy kiváló hadsereg parancsnoka. Az orosz tisztnek nem egy magasabb rangú bajtársa beszélt felsőfokon a behasadt koponyájú magyar tá-

bornok tehetségéről és csapatainak helytállásáról. Bizonyára nem csupán lelkiismeret-furdalásból. Maga az érintett *vértanúsereg*nek mondta a rábizott hadat. A kassai közjáték után három héttel, a szövetségesektől körülzárva ez tette le Paszkevics előtt a fegyvert.

Szokásos eszközeivel és felfogásában vajon hogyan ábrázolta volna Thorvaldsen azt a jelenetet, amikor a Komáromnál lovasrohamot vezető Görgey tábornokot gránátrepesz sebesíti meg? Mitológiai környezetben lova nyakára bukó páncélos görög vitézként, akire Zeusz villámokat szór? Mint rövid idő múlva szinte az egész világ...

Alabin arról is említést tesz, hogy egy Rulikowski nevű zászlóst Nagyváradon árulás vádjával hadbírótság elé állítottak, halálra ítélték és agyonlőtték. Annak ellenére, hogy Paszkevics meg akarta menteni őt, mivel szülei Gomelben a szomszéd birtokon éltek. A két familia olykor összejárt. A Rulikowskiaikat a Thorvaldsen-szobor látványa vonzotta leginkább a Paszkevics-portára. Alabin nem fűzi hozzá, hogy a lengyel származású cári tisztet az áruló Görgey szolgáltatotta volna ki az oroszoknak.

Poniatowski lovas szobra a rigai békeszerződés következtében 1922-ben került vissza Varsóba. Egy évvel később állították fel a Szász téren. 1944 decemberének közepén, másfél hónappal a varsói felkelés leverése után a Wehrmacht egyik utászszezada robbantotta fel, ahogy ezt a város földdel egyenlővé tételére kiadott hitleri parancs elrendelte.

Az emlékművet a Thorvaldsen Múzeumban őrzött eredeti modell alapján öntötték újra, s azt a dán nemzet 1951-ben Varsónak ajándékozta. Csak tizennégy évvel később engedték a város központjában felállítani.

Thorvaldsen Görgeyről nem készített, mert nem is készíthetett szobrot. Ha, mondjuk, tíz évvel tovább él, és megbízzák vele, bizonyára mit se törődött volna a magyar tábornok körül kialakult hisztériás közvélekedéssel. Őt mindig az elvégzendő feladat érdekelte. Bár lehet, hogy ez esetben külön izgatta volna az egy személyben megtestesített erény és gyarlóság, mint megbocsáthatatlan bűn... A Júdás-bélyeggel történelembe taszított ember.